

AZ AGYONVERETÉS TÖRTÉNETE

„Az öreg már kész, a fiatalabb még kínlódik”

BAKATOR JÁNOS torontálvásárhelyi lakos hosszú időn át kutatta, mi lett a falu tekintélyes papjával, később püspökével. Jellemző, hogy ő is a helyiek beszédében szokásos megszokott kifejezéssel csak tiszteletes urunknak vagy esperes urunknak titulálta. Az alábbi dokumentumot 2001-ben állította össze.

„Gachal János református püspök urunk halálának és nyughelyének felderítése.

Mivel a mi házunk, idősb Bakator Jánoséké szemben volt a református egyházzal, vagyis a tiszteletes urunk lakásával, és szüleim nagyon jó viszonyban voltak velük, a tiszteletesekkel, édesanyám, Sasi Zsuzsanna mondta, hogy a tiszteletesnével megbeszélte, amennyiben valamilyen baj lenne náluk, a zsalugátéretet az ablakon nem fogják kinyitni. Ez a beszélgetés 1944. október 4-e utáni napokban folyt le.

Nem sokkal később, egy reggelen nem nyíltak ki a zsalugátérek, és édesanyám mondja nekem, átmegey az egyházhoz. Már a kapuban mondták neki, hogy a tiszteletes urat az este átvitték a községházára.

A továbbiakat magam tudakoltam meg. Az emberek, akik átvitték, fel voltak fegyverezve, és be voltak pálinkázva. Stevo Nenadović mézárósnál pálinkáztak be, neki volt pálinkafőzője. A községházán még aznap éjjel agyonverték a tiszteletes urat. Néhány év múlva tudtam meg néhány részletet az esetről. Akkoriban ha valaki tudott is valamit, senki sem mert semmit mondani.

Mikor már lecsihadt a helyzet, egyik barátom, Balog Károly elköltözött Szabadkára. Ott dolgozott mint közigazdász az iparkamarában. Az 1944–1945-ös években idehaza dolgozott a községházán. Szabadkán egy beszélgetésünk közben elmondta, hogy vélekszik arra az éjszakára. Többedmagával a községházán éjfélig

dolgozott. Munka után, amint jöttek le az emeletről, négy civil ruhás embert láttak a földszinti folyosón, felfegyverkezve puskával, golyószórával. Felszólították ezek a lépcsőn lefelé tartó hivatalnokokat, hogy menjenek vissza az irodába, mire ők vissza is fordultak, közben ő annyit meghallott, hogy az egyik őr vagy gyilkos odaszólt az udvarban lévő társának:

«Da li su gotovi?» (Készek?)

A kérdező válaszolt:

«Stari je već gotov, a mladi se još muči.» (Az öreg már kész, a fiatalabb még kinlódik.)

Nevezett barátom 1999-ben halt meg.

A kilencvenes években ismét megtudtam valamit egy szomszédomtól, Kovács Antaltól. Közölte, hogy ő is tud valamit a tiszteletes úr haláláról. Megtudtam tőle az alábbiakat:

«Azon az éjszakán, amikor a tiszteletes urat elhurcolták otthonról, éjjél után, a jelenlegi Lenin utca 14. szám alatt, az ablakon zörögtek. Két puskás partizán, és elrendelték, hogy azonnal fogjunk kocsiba és menjünk a községháza elé. Mivel mi, gyerekek is fölébredtünk, apám elrendelte a bátyámnak, hogy: Sanyi fiam, te vagy az idősebbik, fogjál be egy lovat a kuliba⁴⁶, és igyekezz a községháza elé, mert azt mondták, hogy sürgős. Sanyi ma Németországban él. Bátyám a községháza elé hajtott, ott őt leszálították, beinvitálták a rendőrszobába, mondván, hogy itt üljél le és várj, amíg a kocsin visszajön. Reggel felé jött vissza a kocsin, és akkor mondták neki, hogy mehetsz vele haza. Édesapánk másnap észrevett valamit a kocsin alsó sővényén, a kocsin alján. Vérfoltokat talált. Kérde a bátyámtól, mit vittél a kocsin? Én semmit, mert én a rendőrszobában várakoztam.

Apánk már akkorra egyet fordult a faluban, és eközben halotta, hogy a tiszteletes urat éjszaka elvitték. Akkor ő már sejtett valami összefüggést a vér és az eltűnés között, de senkinek semmit nem mert mondani.

Még később, 1996-ban megtudtam, hogy Dömény Péterné Kovács Eszter szintén tud valami konkrétumot a tiszteletes urunk eltemetésének helyéről. A hallottakról értesítettem Matuska Mártont és Csorba Bélát, közösen elmentünk Döménynéhez. Elmondta, hogy édesapja, akinek a neve szintén Kovács, Antal,

⁴⁶ Kuli: könnyű parasztszekér. (Tájszó)

de ez egy másik familia, azokban az években kurátor, egyházi gondnok volt. Az unokaöccsét, Rác Mihályt kinevezték községi elnöknek a partizánok és az oroszok bejövetele után. Ők ketten közvetlen szomszédok voltak. Antal bácsi megkérte az elnököt, hogy öcsém, a saját pénzemen veszek egy koporsót, tegyük a tiszteletes urat bele, és temessük el belül, a temetőben. A tiszteletes urat ugyanis, mint ő megtudta, a nyugati, a Kistemető árkában temették el. A temető igen mély árokkal volt körülveve, amelynek egy részét azóta már betemették a kápolna építésekor, amikor a temetőt is bővítették, de azon a részen, ahol a tetem nyugszik, még mindig megvan. Csak be van növe sűrű bozóttal. Döményné az édesapjától hallotta, és ma is tudja, hogy a tiszteletes úr nyughelye a gödörnek melyik részén van.

Döményné a fiával, Antallal akkor kiment a temetőbe, és ő megmutatta, hogy édesanyja szerint hol van a tetem elásva.”

A fentebb idézett írásbeli közlés kézhezvétele után, 2001. május 7-én, Bakator János előszóban is nyilatkozott e sorok írójának.

„Én akkoriban 19 éves voltam. Csak jóval később kezdtem foglalkozni azzal, hogy kikutassam, mi történt a tiszteletes úrral. Dömény Péter fia, Antal, nekünk dolgozott a traktorával, így többször beszélgettünk a tiszteletes úr sorsáról. Rác elnöként értesült arról, hogy mi történt vele, s az unokabátyjának ő mondhatta el, hogy a tetemet még aznap éjjel, amikor agyonverték, oda az árokba vitték kocsin. A halál körülményeiről is így lehetett egyet s mást megtudni.

Volt a községháza udvarában egy börtönszoba. Ott verték őket agyon, s akkor küldtek Kovács Sándorhoz kocsiért valakiket. A tiszteletes úr akkor már halott volt. Nem tudjuk, ki volt a másik áldozat. Hallottam én is sok változatot a halál körülményeiről és a nyughelyéről, de ezt tartom a legvalószínűbbnek. Szerintem a kínzás is ott, a börtönben folyt.

A tiszteletes úr újvidéki unokájától tudom, hogy a megözvegyült tiszteletesné kiment egyszer a piacra, és látott egy olyan nadrágot, amilyen tiszteletes urunkon volt. Megvette, és a zsebében megtalálta, a jellegzetes illatú dohánnyal együtt a dohányoszacskót.

Rác elnök szegényként kezdte, de szerzett vagyont. Addig volt elnök, amíg nem sokkal a kinevezése után egy lakodalomban elénekelte a Himnuszt, és emiatt azonnal menesztették.

A tiszteletes úr jó viszonyban volt a más felekezetűekkel. Zsidókkal és szerbekkel. Átirta őket reformátusnak, és így megmen-tette őket. A Weiss Zolit például, akiből így Fehér Zoltán lett, és megmenekült. A helybeli németek tudtak az ilyesmiről, de elnéz-ték, nem jelentették föl. A szerb egyház dokumentációját minde-nestül átmentették a református egyházba, nehogy valaki kárt tegyen benne. [A német megszállás idején. – M. M.] Jellemző, amit a veje és a lánya fogalmazott meg róla, hogy még halála után is embert mentett, tudniillik amikor a vejét neki köszönhe-tően kiengedték Törökkanizsán, akkor ő már halott volt.

Németh Péter nagyon sokat segített a falunkon. Mert akko-riban már nekünk is készítettek egy karámot itt a Vásártéren, hogy majd minket, mindannyiunkat oda terelnek táborba, mint a németeket az egész vidéken⁴⁷. Ő elment Belgrádba, ott azt mondta, ha ez megtörténik, akkor elsőnek megy be a lágerba a családjával. Hasonló láger csak lett Versecen a magyarok-nak. Ő intézte el Moša Pijadénál, akivel együtt volt korábban börtönben, hogy a magyaroknak nem lett tábor. Személy szerint nem tudom, kik tették, ami akkor itt lezajlott. A faluban voltak akkoriban környékbeli szerbek, de voltak horvátországiak is. A parancsnokuk például.”

Az Amerikában élő Szabó Gebhardt Jakab Torontálvásárhelyen, Bakatoréknál tartózkodott azon a napon, amikor Bakator nyilatkozott. Közeli rokonok. Értesülvén a kutatásról és hallván, amit Bakator közölt, maga ajánlkozott, hogy elmondja erről, amit tud. Az alábbiakat nyilatkozta⁴⁸:

„A tiszteletes úr a partizánok érkezése előtt elment a lányá-hoz Törökkanizsára.

Marasztalták, de ő az utolsó vonattal visszajött. Törökkanizsán minden nap kihirdették, kiket fognak aznap kivégezni. Így tüzték ki Mohácsi Imre gyógyszerész kivégzésének napját is. A felesége mindent megmozgatott, hogy megmentse, így elérte, hogy egy

⁴⁷ Alátámasztja a korábban említett, a falu lakosságának kitelepítésére vonatkozó elképzelés létezését.

⁴⁸ A nyilatkozat megerősíti Gachal unokájának közlését.

*A Gachal család sírboltja a Keleti temetőben.
Itt a helye a mártirnak is*

küldöttség kiment a házukhoz házkutatást tartani. Ekkor a kiküldötték parancsnoka meglátta a falon Gachal tiszteletes képét, és erre kiszabadult a gyógyszerész. Én egy alkalommal megkértem Kasza Ferencet, aki a községben és a járásban sokáig vezető volt, mondja el, mit tud a tiszteletes úr sorsáról. Közölte, hogy ő akkoriban hírszerző volt a Petőfi brigádban⁴⁹, és később is sokáig hasonló feladatot végzett a hadseregben. Negyvennyolcban már itthon volt, és egy alkalommal fölment a községháza padlására, ott halomban állt sok dokumentum. Beletúrt a lábával, és a cipője talpára ragadt egy. Fölvette és elolvasta. Az volt ráírva, miért lettek kivégezve, akiket itt elintéztek. Azért, szólt az indok, mert fasiszták voltak. Ő is azt közölte egyébként, hogy a helybeli vezetők és az intelligencia mindenkor összetartottak, ha a falu érdekében egymást kellett védeni. A királyi Jugoszláviában az üldözött kommunistákat védték, a németek idején a partizánokat és a zsidókat. A kommunizmus kezdetén is próbálkoztak, de nem minden sikerült.”

⁴⁹ A háborúnak ebben a szakaszában Tito parancsára a délvidéki magyar fiatalokból magyar dandárt hoztak létre Petőfi brigád néven, amelyben magyar nyelven vezényeltek, a katonák magyar zászlót vittek magukkal, és magyarul nótáztak. Így lehetetlenné vált a magyarok részéről bármilyen komolyabb ellenállás szervezése, a hadseregben könnyen kordában tarthatták a magyar katonaköteleseket. Az egység mindössze néhány hétig létezett, utána beolvasztották a hadseregbe. Jellemző, hogy az egység hivatalosan Kiscsányban, Magyarországi területén lett megalakítva.